

FOR THE EDUCATION OF BULGARIANS IN THE KIEV SPIRITUAL ACADEMY IN THE PERIOD 1861-1865

Abstract: The majority of the Bulgarian intellectual and political elite in Revival and Post-Liberation Bulgaria are Russian alumni. Among the alumni of the Kievan Spiritual Academy are many rebellious teachers and reformers of the Bulgarian school.

Author information:

Milena Georgieva

Historian of Regional History Museum Shumen,
department „History of the Bulgarian people XV –
XIX century”
Phd student in
„History of Pedagogy and Bulgarian Education” at the
University of Shumen „Bishop Konstantin Preslavski”
✉ milenka4@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

Education, Spiritual Academy of Kiev, Bulgarians,
Todor Ikononov

По-голямата част от българския интелектуален и политически елит във възрожденска и следосвобожденска България са руски възпитаници. Високо ерудирани българи завършват висшите духовни училища – Одеската духовна семинария, Московската и Киевската духовни академии. Сред възпитаниците на Киевската духовна академия са много възрожденски учители -реформаторите на българското училище Йосиф Ковачев, Райчо М. Каролов, Димитър Н. Благоев. Тодор Бурмов дори завършва в академията учебна степен «магистър» през 1857 г. Нейни възпитаници са още Драган Цанков, Георги Миркович, йеромонах Аверки от Сопот, Натанаил Стоянович и други. Там завършват и видните учени Марин Дринов, Георги Тишев, Нешо Бончев [Григоров, М., 2017], както и просветителите, църковни дейци и политически водачи на Третата българска държава - Васил Друмев-митрополит Климент и Тодор Икономов [19, с. 444-454].

През XIX век в Русия се откриват четири духовни академии: Петербургската - през 1809 г., Московската - през 1814 г., преобразуваната Киевска - през 1819 г. и Казанската - през 1842 г. След 40-те г. на века се постига най-висок духовно-интелектуален разцвет, по време на който руските богослови и църковни историци са не само достойни опоненти, но заемат водещи позиции в западноевропейската наука. Този период се характеризира като “сребърен век” в историята на руското богословие. А Киевската академия подготвя богослови и философи за останалите руски училища – в Петербург, Москва и Казан. Киевски възпитаници стават духовни учители на световноизвестни религиозни мислители [6].

За да се подчертае значението на град Киев и неговата престижна духовна академия за българите, получили образование там, е необходимо да се направи кратък исторически обзор на най-важните моменти и дейци с приноси за развитието ѝ като притегателен център на цялото източно-православно славянство. Обучението в нея се води по унаследени традиции, повечето от които държат консервативна линия, но всички поколения нейни възпитаници носят емблемата на висока ерудация, авторитет и пословична нравственост.

Както е известно, още от ранното средновековие древноруската държава заема важно място в развитието на културните процеси в Европа. Приемането на източно-православното християнство по тези земи определя и културно-историческия път на Киевска Рус. Това на свой

ред води до разпространяването на духовната просвета сред източните славяни. За център на тази зараждаща се култура се определя град Киев. Той се свързва с обновлението на руския народ и става люлка на духовната просвета на източните славяни. Именно тук започва утвърждаването на кирилометодиевския език. През 1631 г. предстоятелят на Киево-Печерската лавра Петър Могила (1596-1647), който същевременно е и екзарх основава школа [6].

За разлика от Одеса, в Киев български учащи проникват сравнително късно – едва през втората половина на 40-те години „в следствие на указа от 13 април 1846 г. на руския император Николай I. Министерството на народното просвещение улеснява приемането на млади българи в руските училища и семинарии, като министърът на просветата граф С.С. Уваров, разрешава да се приемат българските кандидати, без да знаят руски език” [7, с 72].

А обществото на букурещките българи през 1847 г. отправя искане до руския Свети Синод да бъдат приети първите 18 българи, които да получат духовно образование и да бъдат настанени в пансион [7, с. 74].

Към Киевската духовна семинария е имало например пансион за настаняване на 20 южнославянски младежи [12, с. 127].

През следващите години числото на обучаващите се българи в Киев нараства. Някои от тях са студенти в Киевския университет „Свети Владимир” [6]. Известно е, че още в началото на XIX в. младежи от България се обучават в учебните заведения на Русия, днес в Република Украйна, на собствени разноски [12, с. 127].

С образуването през 1840 г. на държавни стипендии за български младежи по ходатайството на българските търговци В.С. Априлов и Н.С. Палаузов, които по това време живеели в Одеса, притока на български младежи в учебните заведения на Украйна се увеличава значително [12, с. 127].

Голямото организирано движение на български младежи към киевските учебни заведения започва през 1847 г. А руско-българските културни връзки стават и индикатор за важноста на оказаната от Русия помощ в развитието на национално-освободителното движение в България [13, с. 1].

Българската младеж през годините на своето образование не е била изолирана от революционното движение в Русия. Тя е повлияна от руската култура и революционно-демократичните идеи, в което убеждава фактът, че повечето от абсолвентите на руските учебни заведения се проявяват по-късно като дейци на национално-освободителното движение в Българско. Те също са активни участници в културно-просветителското дело [13, с. 2].

Младежта от южнославянските страни, която се обучава в руските и украинските учебни заведения, се увлича от великите идеи на руските и украинските мислители Чернишевски, Белински, Добролюбов, Шевченко, М. Вовчка [12, с. 128].

Голяма част от южнославянската младеж става в своята родина проводник на напредничавата култура и прогресивната наука. В някои руски и украински архиви се съхраняват материали за учението на южнославянски младежи в Киевската духовна академия, която изиграва роля в създаването на национални училища в южнославянските страни. Във фонд 711 на Академията, има документи за ония студенти от южнославянските страни, които “след завършване на курса на семинарията преминавали за продължаване на учението си в академията” [13, с. 1].

А изследователят Димитър Христов [19, с. 444-454] работи върху един ръкопис на Иван Снегаров - възпитаник на Киевската духовна академия - “Български църковно-обществени дейци измежду бившите възпитаници на Киевската духовна академия”. Този ръкопис се съхранява в Научен архив на БАН, ф. 84 „Иван Снегаров”, оп. 1, а.е. 43. Специалистът разчита ръкописа на академик Снегаров и прави някои аналитични изводи. Снегаров насочва вниманието към 60-те години, като отбелязва : „през този период, а дори и по-рано виждаме и българки – възпитанички на училищата в киевските женски и девически манастири. По такъв начин Киев изиграва своята важна роля за духовно наставничество на женското монашество по нашите земи”. Голямото, организирано движение на български младежи към киевските учебни заведения започва

през 1847 г. Първите 12 младежи, получили стипендии от руското правителство, постъпват в Киев. Първоначално те са записани в Киево-Подолското епархиално духовно училище. Тези, които показват необходимия успех, по-късно продължават в по-висшите степени на образование – семинарията и академията [19, с. 444-454].

Десетки българи минават през Киев – като учаци се в Духовното училище, Семинарията и Академията, в светските учебни заведения – двете мъжки гимназии и Университета „Св.Владимир“. Освен това, Киев е вероятно най-голямото образователно средище за българските девойки през възрожденската епоха, особено през 60-те и 70-те години на XIX в. Те се учат в пансиона на графиня Левашова, във Фундуклеевската гимназия и в Института за благородни девици [19, с. 444-454].

След Освобождението притокът на учаци се от българските земи към Киев също е значителен.

В своето съчинение Иван Снегаров разглежда приносите и на още двама възпитаници на Киевската духовна академия – на Васил Друмев- митрополит Климент и пише вълнуващ очерк за живота на възрожденския деец и следосвобожденски държавник Тодор Икономов. Според автора, Икономов пребивава там ”от 1861 до 1864 г., но се налага да се завърне в родината, без да завърши” [19, с. 444-454].

Сведенията за „киевския период” от живота на Икономов действително са оскъдни. Той пребивава в Киев от 1861 до 1865 г. и тези четири години изиграват важна роля за образованието и формирането му. Според собствените му мемоари, завършва успешно курса на обучение в духовното учебно заведение. В Киев младият човек оформя основите на своя научен мироглед, философско-естетически и социологически възгледи. Данните, които осветляват времето на заминаването и пребиваването на Икономов в Киев за получаване на богословско образование, се намират най-вече в неговите мемоари [11, с. 66-84].

За студентските години на Икономов може да се съди и от някои факти относно обучението на южнославянската младеж в Русия и Украйна, които дават и други изследователи – И. Тодоров [18], К. Поглубко [17], Л. Степанова [21], М. Бъчваров [5].

Както е известно, през м. януари 1861 г. Икономов се отзовава на поканата на Драган Цанков и отива в Цариград, за да работи за делото на унията, като става междуременно учител в лазаристкото училище (създадено от католическия орден Св. Лазар). Тук любознателният младеж изучава усилено френската обществено-политическа и философска литература в оригинал, запознава се с възгледите на Франсоа Волтер. Идеите и педагогическото дело на гръцкия просветител Теофинос Каирис също събуждат у него силен интерес. След скъсването си с униатското движение се ориентира в обстановката, приобщава се към идеите на други течения и групи в Цариград, особено към идеите на П.Р. Славейков [5, с. 8-9].

Лазаристите в Цариград предлагат на Икономов да учи в Париж, но той избира източноправославното богословие и мечтае да получи образование в Русия, за да стане полезен на народа си [5, с. 8-9].

С големи усилия и с помощта на българския политически деец Александър Екзарх, Икономов се озовава през 1861 г. в Одеса, при Николай Палаузов. Посредник за уреждане на учението на младежа е княз Алескей Лобанов, посланик в Цариград [11, с. 66-67].

Тук е мястото да се обясни една малко позната страна от действията на руската дипломатия във връзка със застрашаващите влияния на католическата църква върху българския народ.

Известно е, че още от началото на XIX век младежи от България се обучават в учебни заведения на Украйна на собствени разноски. С учредяването от 1840 г. на държавни стипендии, със съдействието на Сп. Палаузов и В. Априлов, притокът на млади българи към Русия и особено в земите на днешна Украйна многократно се увеличава [12, с. 126].

А появата на Московския славянски комитет през 1857-1858 г. изиграва важна роля по отношение на насоките за развитие на България по пътя ѝ към културна и църковна

независимост. Той способства още и за разширяване на руското влияние в България и на Балканите през неблагоприятния за Русия период след края на Кримската война [1, с. 97].

Друга причина за предимството на православната пропаганда, посочена още при създаването на Московския славянски комитет, е опасението от католическата и протестантската пропаганда в българските земи. Именно в тях, и особено в дейността на католическите ордени, се вижда основна заплаха за руските интереси на Балканския полуостров, тъй като тя щяла да доведе до ориентация на българското население към Западна Европа. Славянските комитети получават периодични доклади, по-голямата част от които са от руските консули в Османската империя, за западната религиозна пропаганда – за свещенослужители, учители, училища, успехи, привлечени поддръжници и т.н., като същевременно са набелязвани мерки за противодействие. Това се експонира на фона на църковната борба. Славянофилите се опасяват, че българо-гръцкия спор може да бъде разрешен без руско участие [2, с. 99].

Осъществяването на всичко това се търси посредством синхрон между действията на панславянското движение и официалната руска държавна политика. Така използвайки Българската православна църква за разпространение на идеите на славянофилството, комитетът успява да реализира своите приоритети за засилване на руското влияние сред българския народ [20, с. 157].

Московският комитет, чрез своя представител А. Рачински разследва подробно домогванията на Римокатолическата църква сред българите. Той организира и среща между руския посланик граф Лобанов-Ростовски и Драган Цанков за обсъждане на униатското движение [14, с. 121].

За ограничаване и ликвидиране на римокатолическото влияние към българите руското правителство осъществява своята намеса, влизайки в сътрудничество и с Одеското българско настоятелство. То от своя страна работи в тесни връзки с Одеския славянски комитет, с цел противопоставяне на западната пропаганда и издигане на православната и славянската идеи. От 1857 г. комитетът, със съдействието на руското правителство предприема активна политика за защита на православието чрез осигуряване на средства за подкрепа на църкви, училища, читалища на южните славяни, предоставяне на значителен брой стипендии за образование на младежи и девойки в Русия [1, с. 97-113]. Дейците от формацията се славянски комитет изпращат писмо до правителството за одобрение на инициативата им, като посочват основните причини за създаването на организацията. Изтъква се необходимостта от противопоставяне на западната пропаганда, която целяла: „...унищожаване влиянието на Русия” и „да се подрине православието.” Посочени са редица организации, създадени в Западна Европа и Османската империя като обществото на полската емиграция в Париж, Лазаристкото училище, Казак-алаят на Садък паша и др. За противодействие и защита на руските интереси на Балканите, славянофилите предлагат конкретни мерки [2, с. 99].

Те включват освен осигуряване на стипендии за образование на младежи и девойки в Русия и цялостна подкрепа на православието. Върху последното се акцентира най-вече по отношение на българите, предвид спора им с Цариградската патриаршия [2, с. 110-112].

Според украинският изследовател Л. Ляшенко, „държавните стипендии за младежи от южнославянските страни се отпускали от царското правителство не от хуманни чувства към южнославянските страни”, а по-скоро да „завоюва симпатии сред народите на Балканския полуостров” [12, с. 127].

Обезпокоени от дейността на Драган Цанков, насочена към сключване на уния на българите с римокатолическата вяра, руското правителство и комитетите започват да отделят значителна сума „за конкретни действия за провал на униатското движение” [1, с. 97-113].

Така Одеският славянски комитет съдейства на Икономов да е сред младите български стипендианти в Русия. В края на месец ноември той получава уведомлението си от Цариград и както самият уточнява в мемоарите си: „от светейшия Синод благоволил да ми се разреши да се приема на правителствено съдържание в Киевската академия” [11, с. 68]. В това учебно

заведение Икономов постъпва «без изпит и без всякаква подготовка» и е записан под името Т. Петров [11, с. 69, 71].

За известно време и без да приема духовен сан, младежът посещава лекциите в Академията. Същевременно работи и като секретар на бившия униатски български патриарх Йосиф Соколски в прочутата Киевска Лавра. Киевско-Печерската лавра представлява исторически източноправославен пещерен манастир в Киев, намиращ се на гористите склонове по река Днепър. От основаването си като пещерен манастир през 1051 година, Лаврата се смята за един от водещите центрове на православно християнство в Източна Европа.

Ето какво споделя за статута и работата си там самият Икономов: „дядо Йосиф беше дошъл в Киев преди мене; той ме прие добре и ме обяви пред всички за негов дякон. Аз се помирих с тая мисъл и наистина минавах за такъв ако и да си ходех в мирски дрехи. Дядо Йосиф пожела да облека попските дрехи и аз се съгласих; но когато той поиска мнението на киевския митрополит, този последния обяви, че дрехите мога да нося, но че за да бъде дякон трябва изново да се ръкоположа...” [11, с. 69].

Като цивилен Тодор Икономов посещава и Киевския университет. Влага старание в изучаването на богословието, но и откровено признава: „не ми лежи сърцето на психологите и гомилетиките” и „жития святых”, които знае наизуст, и е повече привлечен от естествознанието [11, с. 69].

Там студентът дооформя и възгледите си за обучението, труда и справедливостта. В спомените си за „академическото учение” той подчертава: „Класовете посещавам редовно, но полза от професорските лекции извличам малка... Мене ми се иска храна повече реална, аз я намирам в книгите извън академичния курс. Физиологията на Люиса и популяризацията на положителните науки в разните нови издания и в журналите „Современник” и „Русское слово” поглъщат не само всичкото ми почти време, но и сичката ми охота за придобиване на познания” [11, с.70].

Попаднал в „света на положителните науки”, той ги поглъща „с жадност” и се мъчи да ги преобърне „в капитал”. Този нов за него свят му дава вдъхновение, което му и помага да се справи с негодите. Отначало тай живее в пансиона към учебното заведение, но през м. май 1862 г., „без да отпуска пари” академическото началство обявява, „че желающите от иностранците могат да живеят извън стените на академията”. Точно това Икономов приема със задоволство, тъй като изпитва неудовлетворение от учебния процес и битовите условия там. Ето какво споделя той: „Моите занятия в академията не ме задоволяват. Аз посещавам понякога университета... Какво хубаво щеше да бъде ако можех да мина в университета! Но как и с помощта на кого да мина. Това ми бе невъзможно” [11, с. 69].

В този труден момент младият човек проявява дисциплина, самодисциплина и уважение към онези, които му помагат: „Когато подир няколко месеца стана нужда да изляза на квартира, аз можих да проживея в разстояние на много месеца с помощта на дядо Йосифа. С неговите десет рубли в месец и със сухарите, които ми даваше от време на време, аз можих да дочакам паричната помощ от академията...” [11, с. 78].

Известно е, че младият интелегент е голям почитател на книгите и библиотеките [11, с. 519], а в Киев той има възможност да посещава и работи в една от най-богатите книгохранителници в Европа. Тя е наследница на Киево-Могиланската академия и просъществува от 1819 до 1919 година. Всички изменения и нужди на учебния процес повлияват и върху нея. Списъкът с предметите, които се изучават, определят и направлението на комплекцията ѝ. Дори и в началния етап на съществуването на двете средни духовни учебни заведения – Киевското духовно училище и Киевската духовна семинария, библиотеката е една и ги обслужва [3].

От 1860 г. излиза официалният научен журнал на училището “Труды Киевской духовной академии”, където се отпечатват ценни научни разработки на киевските академици. Целият XIX век за Киевската духовна академия може обективно да се определи като период на плодотворна творческа културно-просветна дейност [3].

Ректор на Киевската духовна академия в периода, в който се обучава там Т. Икономов, е епископ Филарет (със светско име Михайл Прокóпиевич Филарéтов; (1824 — 1882). Той е още епископ Рижски и Митавски. От м. октомври 1860 г. е назначен на длъжност ректор и професор на богословските науки и оглавяващ духовно-цензурния комитет на Киевската духовна академия, на която той е и един от най-талантливите възпитаници [3].

Т. Икономов и неговите състуденти – „българи, сърби и молдавци” [Генчев, Н., 2002:155] четат и негови статии по богословски теми в академичното издание на семинарията „Труды Киевской духовной академии”. През 1860 ректорът публикува «За движението на духа на науката заедно с живота» и други теологически разработки [3].

Както е известно, на всеки преподавател е поръчано да състави учебните пособия по преподаваната от него учебна дисциплина. А всеки студент, например в рамките на занятията по чужди езици, се задължава да превежда на руски език книги от „най-добрите руски писатели, така че в продължение на един курс да бъде преведена каквато и да е книга по всеки клас науки. Това става под надзора на библиотекаря” [3].

Според схемата на разпределение на книжния фонд в каталога всеки студент работи с книги от съответните раздели. Библиотеката е разделена на 6 разреда в съответствие с академичните науки: богословие, философия, словесност, математика, исторически науки, езикознание. Всеки разред има свой отдел.

I разред - богословие: Библия, симфония, отци западни и източни, тълкование на Свещеното писание, каноническо право, обреди, разни.

II разред - философия: древни философи, системи философски, науките: физика, философия на историята, природна история, разни.

III разред - словесност: древни класически писатели, нови писатели, риторика и естетика, оратори, поети, разни.

IV разред - математика: древни математици, системи на новите математики, разни.

V разред - исторически науки: 1) древни историци; 2) география, история, хронология, древности, свещени и църковни; 3) обща география, история; 4) история на ученията; 5) разни.

VI разред - езикознание: граматика, лексикон, философия, палеография, разни.

Всеяка книга има свой шифър. В него влиза буквата, която указва частта на библиотеката; римска цифра обозначаваща разреда на науката; арабска цифра – отдел на разреда, формата на книгата и поредния номер в този отдел. (Например: BV14/365) [3].

Общо библиотеката се дели на следните части:

I. Библиотека по древни езици.

II. Руска библиотека.

III. Френска библиотека.

IV. Немска библиотека.

V. Полска библиотека.

VI. Библиотека по малкоизвестни езици.

VII. Географски пособия.

VIII. Математически пособия.

IX. Кабинет по физики.

X. Редкости.

XI. Библиотека с книги с не теологическо съдържание:

1) Право, 2) Медицина, 3) Химия, 4) Театр, 5) Екология.

XII. Приложения [3].

Според едно съхранено описание, отнасящо се към ранния период на историята на библиотеката - «Каталог на книгите, постъпващи и ползвани в академическата библиотека, 1825–1861 г.», подписан от библиотекаря К.И. Скворцов, в нея има 5382 книги. Познаването на тези каталози от студентите е едно пряко и логично сведение и за тяхната грамотност по библиография. Точно 60 –те години на XIX век са период „на смяната на ранния етап и идването на период на стабилизация и формиране на Киевската духовна академия със самобитна учебна и научна традиции” [3].

Сред четените от студентите богословски четива от 40-те г. на XIX в. са и статии от „Журнал издававшийся при Киевской духовной академии“. Съдържанието на някои от тях, например, най-вероятно е повлияло на философските и педагогическите възгледи на Т. Икономов, с идеи и тълкувания, отразени в неговите публицистични творби. Това са статиите на руски език: „Чаяние Великой Субботы в природе“ в рубриката „Воскресное чтение“, в броя от „Год первый, издания

(1837/38), с. 459–462“; „Примечание для моралистов – г. 2 (1838/39); „Единое истинно великое“, г. 3 (1839/40). с. 334–336“; „Символы в природе“, г. 4 (1840/41). с. 287–288 и 298; „О совести“ и други [4, с. 46].

Също четат и популярните и основополагащи трудове на един от изявените богослови и бивш ректор на Академията проф.д.б.н. Амфитеатров Яков Гаврилович, (впоследствие архиепископ Казански и Свияжски Антоний). Сред задължителните заглавия за студентите са основните му трудове: „Догматическое богословие Православной Кафолической Восточной Церкви. Киев., 1862 (8-е изд.); „Пастырское богословие. К., 1851. 1856, 1866.; „Беседы об отношении Церкви к христианам // Смоленские епархиальные ведомости. 1866. № 3. и „Собрание слов, говоренных в Киево-Печерской Лавре. К., 1859“ [4, с. 62].

В „Моята биография“ Икономов допълва още за изучаваните науки, заедно със своите състуденти в Киев: „много часове в неделята аз давах заедно с другарите В. Друмева, Моллова, И. Ковачева, Шишева и др. и на изучението на математиката: аритметиката, алгебрата, геометрията и на физиката“. Учителят ни беше някой си студент от математическия факултет Попов, способен и приготвен момък от бесарабските българи, но свършено с руски чувства... Аз ходех редовно на всеобщата история, на патрологията, на нравственото богословие и на други два предмета не само защото професорите (Плевницкий, Тиворов и др.) бяха добри и добри лекции четяха, но и защото историята, нравственото богословие и патрологията много ме занимаваха“ [11, с. 536-537].

През октомври 1862 г. семинаристът прави опит да прекъсне обучението си. Научава от вестниците, че „Белград се бомбандира“ и там е българският легион от „20 000 души“. Заедно със състудента си Димитър Паунов искат разрешение от академичното началство и билет за пътуване за Сърбия, за да вземат участие в освобождението на отечеството си. Но при пристигането си в Белград разбират, че легионът е вече разпуснат и се завръщат отново в Киев [11, с. 536-537]. Заедно с други младежи Икономов се включва в група, която си наема „особен учител за математиката, физиката и други някои положителни уроци“. А за теологията споделя следното: „Лекциите в духовната академия, с тяхната отвлеченост, в тяхната остаряла форма ми служат само като горчиво лекарство за възбуждане на апетит към друга храна“ [11, с. 70].

Някои от учебниците, по които учи са следните заглавия: „Физическа география“ на А. Малинин и К. Буренин, 1861 г.; „Космография“, „Кратка логика“ на И. Михайлов, 1861 г.; „Курс по всеобща история“ на В. Я. Шулгин и др., като те скоро след издаването им са преведени на български език и изпратени за нашите училища. Например „Кратка логика“ е преведена от Йоаким Груев още същата година и е отпечатана от издателя Христо Данов [7, с. 121].

Освен с нова научна литература, семинаристите от 50- до 70-те г. на XIX в. се запознават и с руската художествена и публицистична такава. Както е показано в многобройни изследвания, руското литературно въздействие „оставя плътен отпечатък върху душевния свят на възрожденската интелигенция, върху нейното възпитание в духа на идеалите и добродетелите, които внушават произведенията на Пушкин, Лермонтов, Гогол, Тургенев, Т. Шевченко, басните на Крилов“ [7, с. 124].

Интересното е, че Икономов става дякон заради делото, а не от духовна нужда (срв. Икономов, 1973, с. 57–58). В Киев пък е недоволен от „отвлечената“ образователна програма на Академията и повече се интересува (чрез руски) от немските материалисти (срв. Икономов, 1973, с. 70) (Карл Ернст Бок, Юстус фон Либих, Карл Фохт, Якоб Мошелот; вж. Бъчваров 1983, с. 12–13). Несъмнено най-голяма полза той извлича от естествознанието, в което по това време започва да властва еволюционният принцип. Не е без значение и фактът, че Киевската духовна

академия е наследник на Могиланската академия, оставаща под въздействие на протестантизма. В научната литература се споменава, че Икономов е повлиян от протестантската мисъл, а негова програма за независима Църква наподобява реформационния идеал [9, с. 13-14].

От мемоарите на Икономов се разбира, че често между българските семинаристи избухват разни скандални ситуации, което предизвиква той често да се намеси в тях, съветвайки ги „на мир и покорство” [11, с. 81].

Със своята дипломатичност и морални принципи Икономов печели уважението на общността, но се случва и самият той да прояви непокорство. Ето как представя със задоволство авторът в своите мемоари отказа си да изпълни заповедта на академическото ръководство от февруари 1862 г., като агитира ”всички студенти да се отрекат от целите бради”. В момент, когато изчаква решението на Киевския митрополит да се ръкоположи за източно православен дякон, Икономов обявява: „академическите правила за брадите са установени преди 100 години и не са имали пред вид иностранныте студенти, а само руските, аз се отказах да хвърля брадата” [11, с. 71].

Икономов работи и като секретар на Йосиф Соколски и на него е поверена преписката с калуđerките от Соколския манастир в Българско. С „дядо Йосиф” той пише писма до Петко Р. Славейков и до Драган Цанков в Цариград [11, с. 72].

В Лаврата Икономов работи и с други българи, негови състуденти. Това са Игнат Иванов, Й. Ковачев, Райчо Каролев - бъдещи изтъкнати наши педагози и просветни дейци [11, с. 77; 8, с. 1].

Тодор Икономов работи и като учител по български език в Киевската девическа Мариинска гимназия [15, с. 104]. Но повече сведения, подкрепящи и анализиращи този факт, не са открити, а той самият не е счел да отрази в мемоарите си. За да се очертае неговият облик като учител в това учебно заведение, можем да добием представа, вниквайки в атмосферата на училището в Русия от това време. Както е известно, 50-те и 60-те години на XIX век са период на ново педагогическо движение, започва „прелом в руския обществен живот” и „започва историята на „новото руско училище” [22, с. 6].

Трябва да се подчертае фактът, че точно по това време руските училища се намират в процес на реформи. Още „в началото на царстването на Александър I се изработва план за организация на учебното дело като правителството поема устройството и съдържанието на университетите, губернските гимназии” [22, с. 6].

В 1864 г. е утвърден нов устав на гимназиите и прогимназиите, даващи непълно средно образование, откриват се и женски гимназии. През същата година е утвърдено и т.нар. "Положение за началните и народните училища". А те се откриват както от Министерството, така и от земски и частни лица. Намират се под еднакъв контрол от държавните чиновници, като във всяка губерния се утвърждава длъжността на директора и на инспекторите на народните училища. Програмите на обучението се утвърждават от Министерството и се контролират от уездните и губернските съвети. Либерализацията в идеологическия контрол в системата на образованието е допълнена с либерализация и в цензурата. Новите правила за цензурата са приети на 6 април 1865 г. Отнета е цензурата върху книги с обем повече от 10 печатни листа, а относно масовата литература - книги и брошури под 10 листа - се запазва предварителната цензура. Периодичният печат (вестници и списания) също излиза с разрешение на министъра на вътрешните работи). През 1863 г. отпечатването на книги и учебници се осъществява под контрола на Министерството на народното просвещение [22, с. 6].

Периодът 1861-1865 г., в който Икономов пребивава и учи в Русия е „време в което цялото общество разбира необходимостта от обновление на страната и то подтиква и стимулира преобразованието, започнати от правителството. Но извършването на реформата и нейните резултати задълбочават идейно-политическото противоборство в обществото” [16, с. 331].

През втората половина на XIX в. социалните противоречия в страната се изострят. Селските вълнения, избухнали след 1861 г., бързо затихват, а народът запазва илюзиите си по

отношение на царя. Това създава доминация на консерватизма в обществото и е социална основа за дейността на революционно-демократичното движение в обществото [16, с. 331].

Доколко младият Икономов е повлиян от идеите на някое от трите направления в руското общество - консерватори, либерали, радикали - не е известно. Но от негови по-късни публицистични творби се разбира, че руското различие по онова време е някак по-близко на духовния му строй [10, с. 473].

В областта на външната политика на Русия консерваторите развиват идеите на панславизма [16, с. 331]. Затова през следващите години много българи са привлечени да получат образованието си в Русия.

„Както и да е, аз прекарах четиригодишния курс на академията и вече заминавам за България” - споделя семинаристът и прави своята равностметка за наученото по „богословските и филологическите предмети” и допълва в мемоарите си: ”всичко що нося със себе си като научен капитал, то са малките онези знания, които съм могъл да добия извън академията... уроците на учителите аз съм слушал редовно, но слушал съм ги не за да ги усвоя, а за да ги премеря с онази практическа полза, която те биха могли да принесат на обществото” [11, с. 81].

Академичният дух на Киев влияе положително на младия българин и склонностите, които има, кореспондиращи с присъщия му „прозаически характер”, формиран от рационализма на „новото време”. От Киевския период на своя живот Икономов развива интерес към „положителните науки” и отнася една завидна за времето си подготовка по икономически, естествоизпитателни и исторически въпроси [10, с. 472-473].

А богословската подготовка по-късно ”ще му потрябва главно за борба с богословието в училищата и ортодоксалното богословие на умерените дейци от църковния кръг” [10, с. 473].

През месец юли 1865 г. Тодор Икономов се завръща „с вяра” в България и намира поприще на учител в град Шумен [11, с. 85].

References:

1. **Andreev, A.** Pravoslavnata i slavyanskata idei na fona na balgaro-ruskite otnosheniya prez HV–XIX vek. V: Sb. Ivan Stoyanov- 60 godini, otdadeni na istoriyata i vissheto obrazovanie, Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo “Sv.Sv. Kiril i Metodiy”, 2009.
2. **Andreev, A.** Rolyata na pravoslavnata i slavyanskata idei za formiraneto na ponyatiyata “stari” i “mladi”– V: “Mladi” i “Stari“ v Balgarskoto Vazrazhdane. Godishnik na RIM Plovdiv, 2006, kn. IV.
3. **Biblioteka** Kievskoy Duhovnoy Akademii, <[http://www.theophanica.ru/science-biblioteka-
kda](http://www.theophanica.ru/science-biblioteka-
kda)>(22.06.2018). Prevod. M. Georgieva.
4. **Biograficheskiy** slovary vaypustnikov Kievskoy duhovnoy akademii 1818-1920–e gg. Materialay iz sobraniya prof. F. I. Titova iz arhiva KDA.Tom I, A-Y. Yubileynaya seriya izdaniy k 400-letiyu Kievskih duhovnayh shkol. Ukrainskaya pravoslavnaya tserkovy, Kievskayaduhovnaya akademiya i seminariya.Izdatelyskiy otdel Ukrainskoy pravoslavoy tserkvi, Kiev, 2014.
5. **Bachvarov, M.** Todor Ikonov. Filosofski i sotsiologicheski sacheniya, Izd-vo „Nauka i izkustvo”, S., 1983.
6. **Vodinchar, O.** Kievskata duhovna shkola prez vekovete. Kratak istoricheski ocherk (1631-1919). Elektronno spisanie LiterNet, 02.09.2006,№9(82); https://litenet.bg/publish19/o_vodinchar/kievskata.htm, (22.06.2018).
7. **Genchev, N.** Balgaro-ruski kulturni obshtuvaniya prez vazrazhdaneto. Izd-vo „LIK”, S., 2002.
8. **Grigorov, M.** Duhovni seminarii. Vidni lichnosti ot seminariite. 130 g. ot otkrivaneto na parvata Balgarska seminariya.Ofitsialen sayt na Sv. Sinod na BPTS-Balgarska patriarshiya, publikuvano na 12.01.2017,<http://www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=spiritual_school.xml>(09.06.2018).
9. **Dzhevietska, E.** Balgarskata reformatsiya? Za hibridizatsiyata na ideite v protsesa na modernizatsiyata na kulturata.// *Slavia Meridionalis* 17, 2017, br.№1370,s.1-31,<<https://doi.org/10.11649/sm.1370>>,(01.06.2018).

10. **Zhechev, T.** Balgarskiyat velikden ili strastite balgarski. Narodna mladezh, Izd-vo na TSK na DKMS, S., 1980
11. **Ikonomov, T.** Memoari. Pod. red. na T. Zhechev, S., 1973.
12. **Lyashtenko, L.** Arhivni materiali v gr. Kiev za kulturno-prosvetnite vrazki na Ukrainyana s yuzhnite slavyani prez XIX vek. sp. *Istoricheski pregled*, 1965, kn. 5., s. 126-130.
13. **Lyashtenko, L.** Arhivni materiali v gr. Kiev za kulturno-prosvetnite vrazki na Ukrainyana s yuzhnite slavyani prez XIX v. Digitalna biblioteka po arhivistika i dokumentalistika, razdel: „Statii”, Sofiya, 2012, <http://electronic-library.org/articles/Article_0169.html>(02.05.2018).
14. **Nikitin, S.** Slavyanskite komitetay v Rossi v 1857-1876. M., 1960.
15. **Obreshkov, O.** Balgarskiyat uchitel prez vekovete. UI „Sv.Kl. Ohridski”, S., 2009.
16. **Orlov, A. S.** i k-v. Istoriya na Rusiya ot nay-drevni vremena do nashi dni. IK „Trud”, S., 2002.
17. **Poglubko, K.** Iz istorii bolgaro-rossiyskih kulyturnayh svyazey 40–70-h godov XIX veka, „Kievskie vospitaniki”, Kishinev, 1976.
18. **Todorov, I.** Todor Ikonomov i deynostta mu v sluzhene na balgarskiya narod, S.,1921.
19. **Hristov, D.** Edin malko izvesten trud na Ivan Snegarov za balgari – kievski vazpitanitsi – V: IV Mezhdunaroden seminar „Universitetski cheteniya i izsledvaniya po balgarska istoriya”, Smolyan, 2006 g.; Sbornik dokladi, Sofiya, 2008; **Hristov, D.** Malko izvesten trud na Ivan Snegarov za balgari – kievski vazpitanitsi. Rakopis, Kiev, 1910 g., <[ViewSlide.Org.Malko izvesten trud za balgari-kievski vazpitanitsi. pdf](http://ViewSlide.Org/Malko%20izvesten%20trud%20za%20balgari-kievski%20vazpitanitsi.pdf)> (02.05.2018); <<https://www.academia.edu/>>(29.06.2018).
20. **Hopkins, Dzh.** Tsarkva, narod, darzhava. Opit za sotsioistoricheski analiz na otnosheniyata v Bulgariya.S., 2008.
21. **Chervenkov, N.** Edin tsenen prinos v istoriografiyata na rusko-balgarskite vrazki (Liliya Stepanova. Vklad Rossii v podgotovku bolgarskoy intelligentsii v 50–70-e gg. HIIH v. Pod red. E. M. Ruseva. Kishinev: Shtiintsia, 1981. 214 s.), prevod na balgarski ezik d-r L. Zhakote, V: Sb. Istoricheska balgaristika v republika Moldova/ Bulgaristica istorică din Republica Moldova, izdanie na Institut za kulturno nasledstvo kam Akademiyata na naukite na Moldova, Nauchno druzhestvo na balgaristite v Republika Moldova, Kishinev, 2018<Cervencov.-pdf.compressed.pdf>(03.05.2018).
22. **Chehov, N.V.** Narodnoe obrazovanie v Rossii s 60-h godov XIX veka. Pedagogicheskoe dvizhenie 50-h-60-h godov. Pedagogicheskaya Akademiya v ocherkah i monografiyah (Vospitanie v semye i shkole). Pod obshtey Redaktsiey prof. Aleks. Petr. Nechaev. Knigoizdatelystvo „Polyza” V. Antik i K., Moskva, 1912< <http://elib.gnpbu.ru/>>(20.06.2018).